

energiecrisis, de geknapte schakel van een ketting

Louis G. Le Roy

De demagogie van deskundigen kent soms geen grenzen. De energiecrisis is een gereede aanleiding om eens na te gaan wat de producenten van electriciteit de consument aan verhalen verkopen om hem lekker te maken en rustig te laten wiegen op de golfjes van een vermeende welvaart. Vooruitlopend op deze inventarisatie geef ik alvast de conclusie: ik ga mij distancieren van mijn producent als hij gebruik maakt van onwaarachtige verkooptechnieken, de voorkeur geeft aan een simplistische manier van redeneren, bezig is met de versterking van eigen positie en dit tracht te bereiken door het opdringen van de 'enige waarheid', zich amateuristisch bezighoudt met het voorspellen van de toekomst, en niet tegelijkertijd mogelijkheden ontwikkelt voor alle denkbare alternatieven. In het tweede deel van deze beschouwing volgt een poging om wél een alternatief af te schilderen: een tweede systeem naast de ons bekende economische structuur, die gebaseerd is op de ons bekende, uitgeputte bronnen van energie. Speciaal dit laatste deel van de verhandeling is een verdere ontwikkeling van gedachten die ook in Plan 7/1973 ('Milieu maken en breken') aan de orde werden gesteld.

'verantwoord' energiegebruik

Voor mij als consument bestaat er geen verschil tussen de ene leverancier of de andere: geen verschil bv. tussen de melkboer (voedselvoorziening) en de leverancier van electriciteit (energievoorziening). Leveranciers zijn uit op vergroting van de omzet. Om dit doel te bereiken beschikken zij over een ruime keuze aan verkooptechnieken: zij passen deze toe ongeacht welk soort artikel aan de man gebracht moet worden. De melkboer kan de verkoop van zijn pap stimuleren door het verstrekken van achtergrondinformatie op de algemeen gebruikelijke manier: 'U kunt die pap gerust kopen want mijn kinderen krijgen nooit iets anders'. Mijn electriciteitsleverancier c.q. producent hanteert op bepaalde momenten hetzelfde trucje.

Gevraagd naar de risicofactor die mogelijk bestaat bij de te volgen produktiemethoden in de toekomst (vergroting van de risico-factor in verband met stralingsgevaaren), antwoordt ir. Van Erpers Royaards: 'Ik ben er zeker van dat er helemaal geen noemenswaardige risico's zijn verbonden aan verantwoord gebruik van kernenergie. Evenals mijn collega's mag ik dan door die milieuheren regelmatig worden afgeschilderd als iemand die kost wat kost zijn kernenergiehobby wil doorzetten en die zich daarbij aan het lot van de mensheid helemaal niets gelegen laat liggen, maar dat is belachelijk. *Ik heb tenslotte óók kinderen, die ik een goede toekomst toewens*'. (cursiveringen van mij - L.R.).

Als antwoord op de gestelde vraag had een exacte verhandeling moeten volgen, ontdaan van emotionaliteit. De liefde tot zijn eigen kinderen wordt door producent Van Erpers Royaards aangevoerd om dezelfde redenen als waarvoor mijn melkboer zijn papetende nageslacht ten tonele laat verschijnen. Als consument word ik nu min of meer genoodzaakt mijn energieleverancier te plaatsen in het volle licht van deze vader-kind-verhouding. Voor mij als consument zal dan onverbiddeijk het moment komen dat ik moet gaan denken: 'Een man die zoveel wil betekenen voor zijn eigen kinderen kan voor ons aller nageslacht geen kwade bedoelingen hebben'. Door deze onwaarachtige verkoopactiek toe te passen wordt de vraagsteller met een geweldige kluit in het riet gestuurd.

Zijn dus voor wat betreft de gebruikelijke verkoopmethodes beide leveranciers wel aan

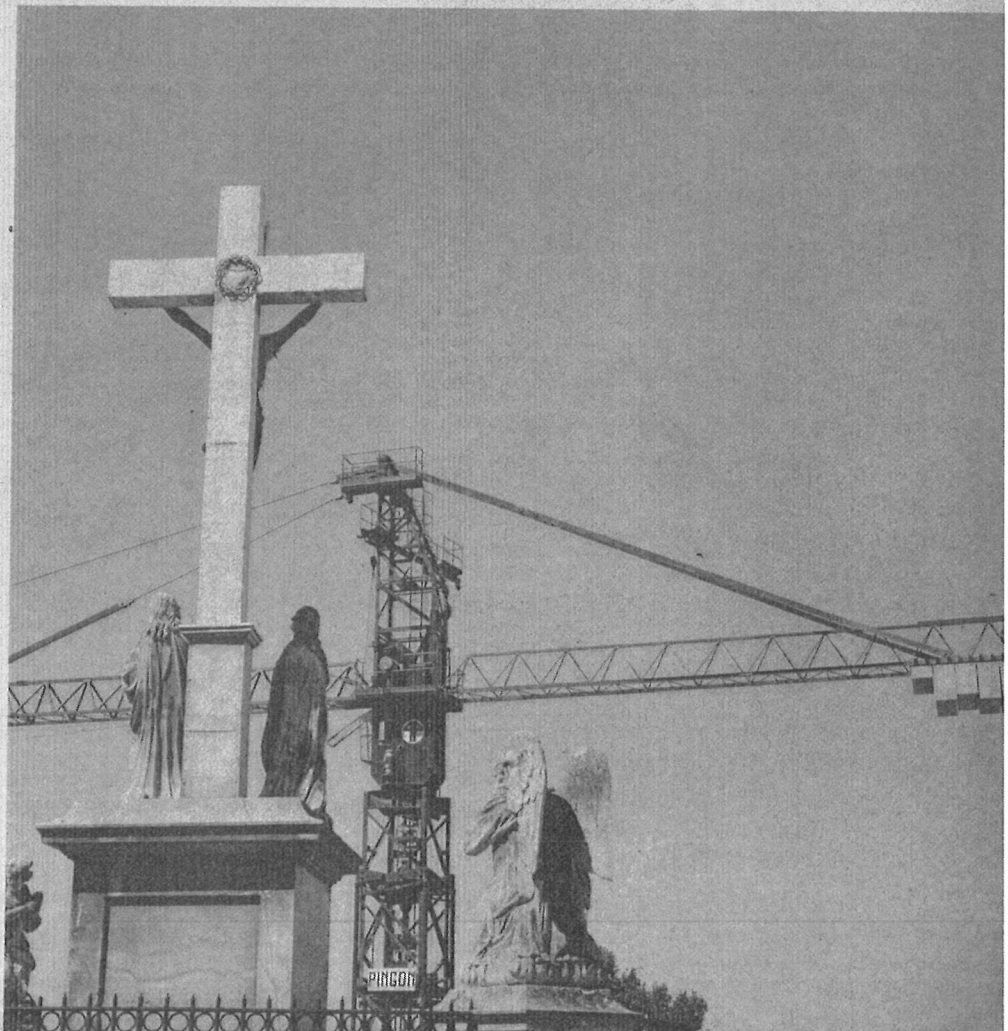
elkaar gewaagd, de verhoudingen liggen anders als zij worden vergeleken op basis van de verworven kennis, noodzakelijk geacht voor de uitoefening van het beroep. De melkboer kan zich beroepen op het behaalde middenstandsdiploma, in lijst opgehangen in zijn zaak; mijn energieproducent kan overwicht doen gelden vanuit zijn gegradueerde positie (naam met verworven titel, meestal duidelijk zichtbaar op het bureau geplaatst). Juist omdat dit verschil op basis van genoten opleiding bestaat, mag in dit geval door Van Erpers Royaards zo'n simpele verkoopactiek niet worden toegepast. Van de

geciteerde uitspraak zou dus de laatste regel moeten worden weggelaten.

Interessanter zou het geweest zijn als juist deze geschoolde deskundige nu eens exact uit de doeken had gedaan wat hij precies bedoelt met het woord 'verantwoord'. Dit is dan wel een eenvoudig gestelde vraag om nadere inlichtingen, maar het antwoord zal uiterst moeilijk te geven zijn.

Een simplistische manier om iets verantwoord te noemen is het aanhouden van de volgende methode. De huidige cultuurmens heeft de

Louis G. ('Billy Graham van het onkruid') Le Roy: 'We zijn van ons geloof gevallen; zelfs de engelen weten niet meer om welk kruis het eigenlijk gaat'. (Foto Le Roy).

beschikking over electriciteit als energiebron. Deze vorm van energie stelt die mens in staat vele werkzaamheden (dragen, tillen, koffiemalen, tanden borstelen) gemakkelijker te doen verlopen (gemakkelijker hier bedoeld in de zin van 'minder vermoeiend'). Komen we op dezelfde wijze tot de conclusie dat traplopen een zeer vermoeiende en dus veel energie vereisende bezigheid is (invaliden, zieken, ouden van dagen), dan ligt de gedachte die zal leiden tot het uitdenken en construeren van een verticaal transportsysteem — een lift — voor de hand. Beschikken we eenmaal over deze verworvenheid van onze cultuur, dan vallen de bezwaren weg om de woningen van de mens in oneindig hoge stapels op elkaar te plaatsen. Wolkenkrabbers zouden nooit gebouwd zijn als de bewoners dagelijks de tweehonderdste etage per trap moesten bereiken. Natuurlijk is het Empire State Building niet gebouwd omdat we de lift hebben uitgevonden, maar omdat bevolkingsproblemen en grondprijzen de noodzaak tot stapeling in de hand hebben gewerkt. Zouden we nooit de beschikking hebben gehad over een lift, dan zou de stapeling toch beperkt zijn gebleven binnen de mogelijkheid van de mens om dagelijks enkele malen een x aantal treden te kunnen klimmen. Wordt de mens echter eenmaal

gedwongen op de driehonderdste verdieping zijn intrek te nemen, dan is voor zo iemand het gebruik van een lift een bestaansvoorwaarde en het stroomverbruik dus 'volkomen verantwoord'.

voorvechters van emancipatie

Redeneringen van soortgelijke aard kan men aantreffen in een discussie tussen dr. Mostert en prof. Kommandeur in het orgaan van de Heidemij: zinnen die onze energieproducenten bij het publiek moeten doen overkomen als 'voorvechters voor een toekomst waarin moeiteloos zal kunnen worden genoten van al het goede dat dit aardse leven te bieden heeft'. Ik citeer: 'Slechts een kwart van de electriciteit in ons land wordt gebruikt in de huishouding. Van het totale energieverbruik waarvan het electriciteitsverbruik ca. een kwart is, wordt dus voor huishoudelijke doeleinden ongeveer 1/16 of 6% gevraagd. Deze 6% verlost de huisvrouw van veel moeilijke en zware lichamelijke arbeid. Daarom lijkt het ons niet juist dit energieverbruik af te remmen'. Evenals bij Van Erpers Royaards moeten ook hier de laatste twee zinnen in het geciteerde stuk vervallen, wil men tenminste de 'wetenschappelijke rechtvaardiging' van de

huidige produktiemethode ten aanzien van energie geen geweld aandoen.

Doordat de energiebedrijven zich op deze wijze gaan presenteren als waarachtige voorvechters van een volledige emancipatie van de vrouw, verkrijgt hun optreden een moraliserend tintje, soms zelfs een felle moraliserende kleur. Niet mijn leverancier zal bepalen hoe en op welke wijze mijn vrouw haar werk verricht, noch welk soort voeding zij onze kinderen moet verstrekken. De Nederlandse huisvrouw is waarachtig mans genoeg om dat zelf te bepalen! Toch wordt de huisvrouw op allerlei manieren geprest om tot 'verantwoorde' aankoop van nog meer apparaten te besluiten. Reclamecampagnes van energiebedrijven in het 'voor-Arabische' tijdperk van de huidige periode in de geschiedenis van de westerse cultuur, spreken ten aanzien van de gevolgde methode een overduidelijke taal. Motief voor het verkrijgen van meer vrije tijd voor de vrouw was vaak dat zij zich meer en beter kon vrijmaken voor het gezin. Resultaat: crèches voor kinderen nemen een grote vlucht; manlief kookt zelfs even zijn ingeblikte hapje eten dat hij zelf heeft gekocht omdat hij op weg naar huis alleén nog maar langs supermarkten komt; vrouwlief is 'vrijgemaakt' om opnieuw een baantje te kunnen zoeken in de

De architect op de puinhopen van onze cultuur

maatschappij, om zodoende de financiering van het moderne huishoudentje te helpen verlichten.

De 'wetenschappelijke' wijze van penetreren binnen het gezin heeft dus voor wat betreft mijn energieleverancier budgetair voor het gezin veel grotere consequenties dan de aanprijzing van het meerdere papgebruik van mijn melkboer. En omdat die consequenties veel groter zijn wordt het begrip 'verantwoord' gebruik van energie veelvuldiger op volledig onverantwoorde wijze door energieproducenten gehanteerd.

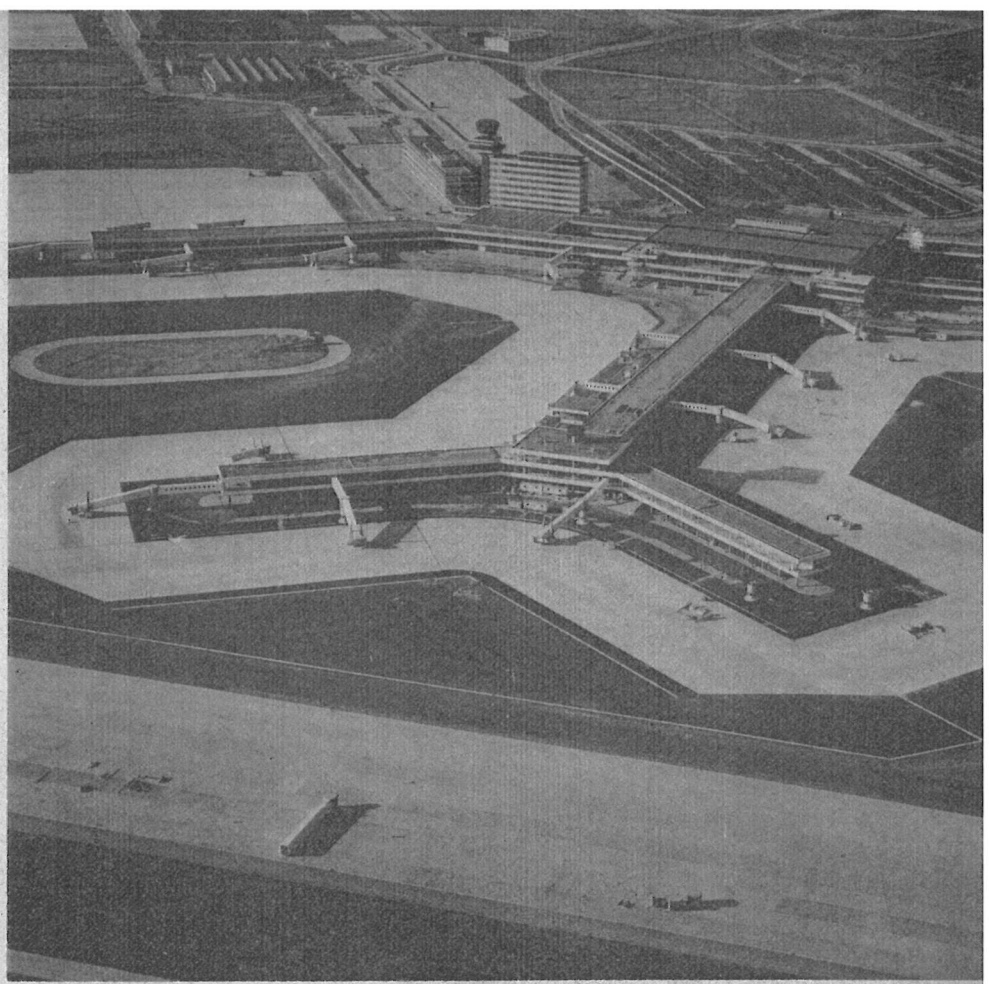
feiten gevraagd, geen meningen

Het uitgaan van simplistisch gestelde uitgangspunten, gevoegd bij het gebruik van onwaarachtige verkoopmethodes, — deze zaken maken het betoog van heren producenten (Van Erpers Royaards, Mostert en vele anderen) volkomen onaanvaardbaar. De wetenschappelijke inbreng van genoemde producenten dient te bestaan uit zuiver feitelijk materiaal (exacte gegevens) en het verstrekken van alle inlichtingen die de buitenstaander kan gebruiken om zich bewust te worden van onze gemeenschappelijke positie. Op informatiebijeenkomsten dienen juist de wetenschappers zich te distantiëren van iedere poging tot overreden door gebruikmaking van elementen uit de persoonlijke sfeer. Hun plaats in een discussie wordt bovendien sterker naarmate zij zich minder bezighouden met het kwalificeren van de consument.

Zo stelt bv. Van Erpers Royaards zich kwetsbaar op als hij zijn mening ten beste geeft over een 'groepje' medeconumenten (met 'groepje' wordt hier bedoeld het zg. 'milieugroepje bestaande uit zekere milieuheren'). Ik citeer: 'Die mensen blijken in hun vrije tijd nogal wat aandacht te besteden aan kernenergie. Ze realiseren zich echter niet dat ze daardoor nog lang geen deskundigen zijn. Kernenergie is namelijk een *zoveel omvattend* en een zo moeilijk terrein, dat het zich eenvoudig niet leent voor bestudering in de vrije tijd. En op grond van de resultaten van hun hobby bouwen die heren dan een volkomen verkeerde, maar vaste mening op over de 'grote gevaren van kernenergie'. Dat staat hun natuurlijk volledig vrij. *Het ernstige van de zaak is echter dat ze hun ondeskundigheid als de enige waarheid opdringen aan de bevolking, daarbij met liefde geholpen door het grootste deel van de media.*'

kalkar

Met deze formulering hebben we tenminste ook eens onverbloemd de mening van een producent over een niet onbelangrijk deel van zijn consumenten. Bij deze uitspraak valt direct een verschil in positie ten aanzien van de consument te constateren tussen mijn melkboer en mijn energieleverancier. De laatste bezit nl. een veel grotere machtspositie (monopolie) dan de eerste: afsluiten

Wanneer de vliegtuigen op Schiphol bij het taxiën een iets ander traject volgen en dit niet doen met vier draaiende motoren maar slechts met twee, wordt per maand 5 miljoen liter benzine bespaard. Andere acties om te komen tot een meer verantwoord energieverbruik zijn het vroeger sluiten van de gordijnen, het uitdraaien van niet direct noodzakelijke lichtpunten, het lager instellen van de thermostaten en het langer blijven liggen op bed c.q. het vroeger naar bed gaan. Hoewel men zich dus blijkbaar allerwegen bewust is geworden dat er veel zo niet alles schortte aan onze houding ten aanzien van de hoeveelheid beschikbare energie, vindt men toch dat Sicco Mansholt te ver gaat. Gevraagd naar zijn mening over de huidige oliecrisis zei hij kort en bondig: 'een zegen voor de mensheid'. Het publiek in het algemeen ervaart dat bepaald wel minder als een zegen, meer als een wat lastige periode in de eigentijdse geschiedenis en van hopelijk voorbijgaande aard. Als we staan voor de opdracht bepaalde werkzaamheden uit te voeren, zouden we ons in de toekomst toch blijvend moeten afvragen of we dat wel op de meest verantwoorde manier doen. Mansholt geeft blijk te beschikken over een grote verantwoordelijkheidszin, juist voor wat betreft de komende generaties. De deskundigen op de vliegvelden waren, inzake de huidige energiepositie, nog niet zo ver. Het schokeffect uit Arabië was voldoende om tot de conclusie te komen dat er maandelijks niet alleen een waanzinnige hoeveelheid energie werd vermorst, maar ook financieel nodeloze, grote verliezen werden geleden. Dit laatste was natuurlijk wel in het voordeel van diegenen die de grote hoeveelheden grondstof mochten verkopen. Sprak juist niet Van Erpers Royaards over gevaren bij een 'verantwoord' energiegebruik!

van energie als men de Kalkar-toeslag niet betaalt. Wij zijn wel gedwongen naar de energieleverancier te luisteren. Want hij is, als enig bezitter van de noodzakelijke kennis van zaken, gepenetreerd tot in mijn huis, terwijl de melkboer niet verder komt dan de stoep. Bevalt de verkoopmethode die deze laatste toepast mij niet meer, dan gooi ik de deur voor zijn neus dicht en ga een andere leverancier opzoeken.

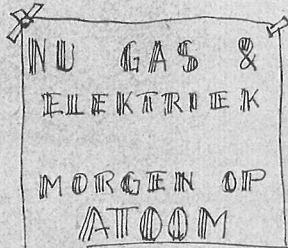
Mijn energieleverancier heeft zijn positie wettelijk laten bekrachtigen. Er is nl. nooit protest gehoord van de zijde van de energiebedrijven toen zij de nevenfunctie moesten aanvaarden voor het incasseren van de extra toeslag voor het Kalkar-project. Erger nog; zij schreven in verband met deze uitbreiding van hun functie aan de geachte cliëntèle dat de consument, als hij niet wenste te betalen, zou worden beschouwd als wanbetaler en dus verder van 'hun energie'

geen gebruik zou kunnen maken.

In dit geval ook weer de laatste zin van het geciteerde die onze speciale aandacht heeft. In deze zin wordt nl. gesteld dat het lafhartige milieugroepje (horen hierbij ook Sicco Mansholt, Meadows e.a.?) zich laat helpen door het grootste deel van de publiciteitsmedia. Er staat echter niet in vermeld dat de producenten zich, door het stilzwijgend aanvaarden van de opdracht, op andere wijze laten helpen. Als er bovendien gesproken wordt over 'het opdringen van de enige waarheid', dan moet ook hier de hand eerst in eigen boezem worden gestoken.

garantie van 99,9998 %

Op een vergadering in Leeuwarden (speciale vergadering van de Staten-commissie voor

ACH, GEVAARLIJK, GEVAARLIJK - WEET U WAT GEVAARLIJK IS? BOVENOP EEN KEUKENTRAPJE DE SAMBA DANSEN - DA'S GEVAARLIJK!

financiën en economische zaken en milieu-beheer over het Kalkar-project) stelt een der leden vragen over de mogelijke garanties voor wat betreft de veiligheid van het gekozen productieproces te Kalkar. Het antwoord van ir. Mostert luidt dat hij deze zekerheid meent te kunnen garanderen tot 99,9998 %. De uitwerking van deze verklaring in de vergadering kan worden vergeleken met de uitwerking van een aanval met mosterdgas in de oorlog. Een volkomen uitgetelde vraagsteller geeft als antwoord op deze goddelijke garantie: 'Wij leken kunnen geen tegenspel geven bij het verhaal van deze zeer geleerde heren'.

Nu is het waar — de ruimtevaartsuccessen zijn er om het bewijs te leveren — dat de mensheid het aardig ver geschopt heeft met de exactheid. Ruimteschepen arriveren bij andere planeten met een stiptheid waaraan zelfs het railvervoer bij ons op aarde een voorbeeld zou moeten nemen. Maar juist het voorbeeld van deze ruimtereizen stelt ons in staat het getal van 99,9998 % als volkomen onwetenschappelijk en hoogst arrogant te kwalificeren. Het is nl. ook bekend dat van het relatief kleine aantal volbrachte ruimte-expedities er vrijwel geen een is verlopen zonder enig mankement.

Het zou zeer goed zijn als ir. Mostert de moeite zou willen nemen (evenals in het geval met uitspraken van Van Erpers Roijaards) eens precies te vertellen hoe hij is gekomen aan dit getal dat zoveel voorstelt maar niets zegt.

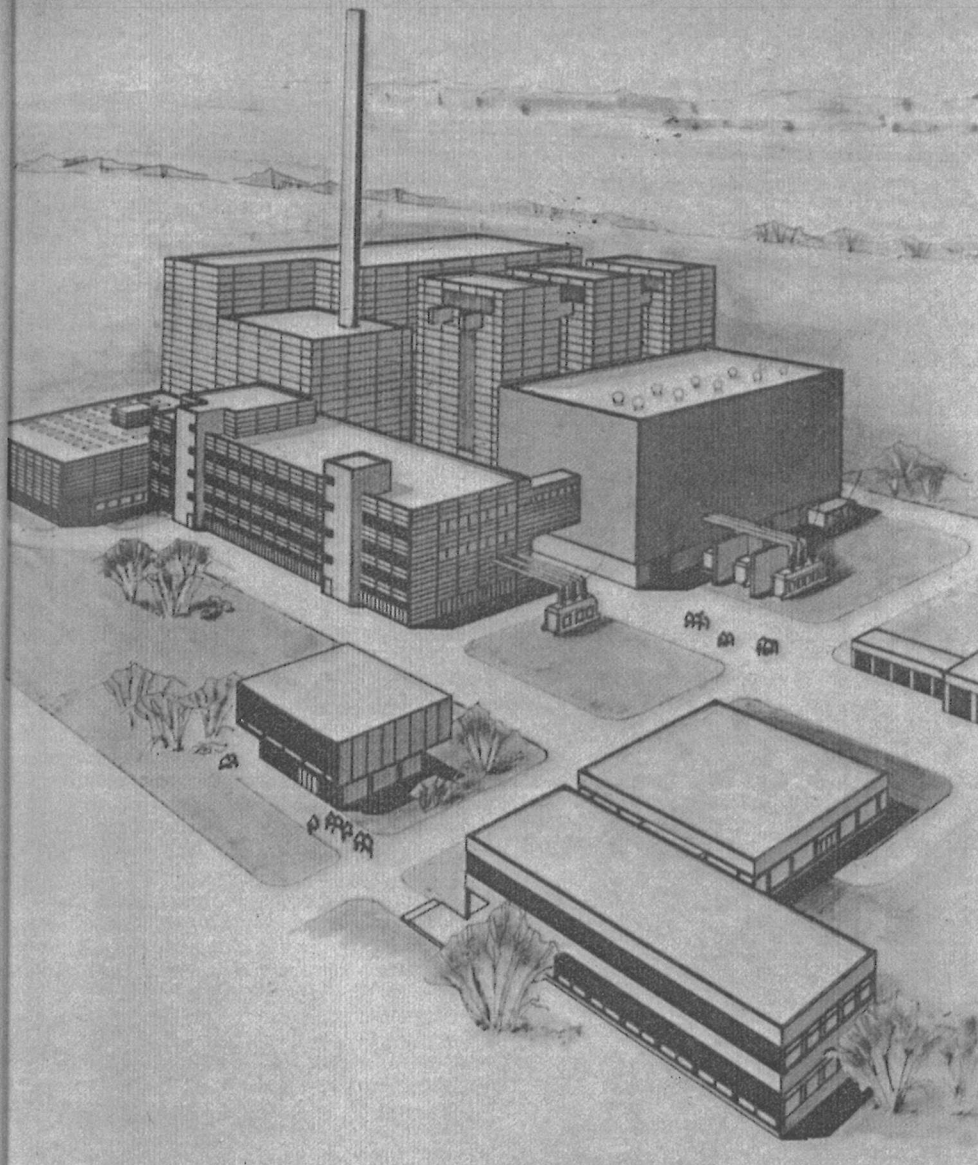
We moeten dit verzoek aan ir. Mostert wel achteraf doen, want hij sprak op genoemde vergadering vanuit een volledig beschermde situatie. De overige aanwezigen (publiek in de zaal) mochten nl. wel aanhoren hetgeen door zeer geleerde heren zou worden gezegd, maar men mocht officieel geen vragen richten tot genoemde goden. En dan heeft Van Erpers Roijaards het over 'het opdringen van de enige waarheid'.

Het onwetenschappelijke van de methode-Mostert is hierin gelegen, dat hij één getal noemt. Als het gaat om een theoretisch model (Kalkar is immers nog niet gerealiseerd) is het nl. onvoorstelbaar dat de opgegeven waarde van 99,9998 %, met dus een ingebouwde mogelijkheid tot falen van 0,0002 %, zozeer zal correleren met de praktijk, dat opgave van een tweede getalswaarde niet noodzakelijk te achten zou zijn. Nu is het zo dat juist de wetenschap zich bewust is van het feit dat tussen theorie en praktijk een grote discrepantie bestaat. Getallen voor laboratoriumproeven stemmen vrijwel nooit overeen met getallen die worden verkregen als alle invloeden worden

plan
+ verkenningen

In het gele katern worden artikelen afgedrukt, die in eerste instantie zijn te beschouwen als maatschappelijke verkenningen.

Voor de auteurs, die veelal opereren in het niemandsland tussen de verschillende disciplines, is het openleggen van probleemgebieden van groter gewicht dan het bieden van afgeronde oplossingen. Plan beoogt met deze rubriek ook achtergrondinformatie te verstrekken uit aanverwante vakgebieden en andere disciplines vaste voet te geven in de wereld van 'milieu' in het algemeen en bouwen in het bijzonder.

Gebouwencomplex voor de snelle kweekreactor in Kalkar.

In alle provinciale bladen van Friesland verscheen een open brief die was ondertekend door \pm vijftig praktiserende huisartsen aldaar. De brief kwam neer op de motivering van hun gezamenlijk afwijzend standpunt ten aanzien van een 'werk in uitvoering': het Kalkar-project. De tekst luidt als volgt:

'Aan onze patiënten, Wij, artsen in de provincie Friesland, menen u er op te moeten wijzen, dat aan kweekreactoren dusdanige gevaren zijn verbonden, dat de alvast begonnen bouw van zo'n reactor te Kalkar bij een dichtbevolkt gebied (30 km van Nijmegen) onaanvaardbaar is.

1. In Kalkar wordt niet gebouwd voor de electriciteitsvoorziening, maar om de industrie ervaring op laten doen voor de bouw van grotere kweekreactoren.
2. Kweekreactoren zijn gevaarlijker dan de nu werkende kerncentrales (Borssele en Dodewaard).
3. De meningen van deskundigen op het gebied van kanker en erfelijke ziekten over de gevaren van massale bouw van kerncentrales lopen uiteen van 'gering' tot 'onaanvaardbaar groot', omdat hierover nog zoveel onbekend is. Het is duidelijk dat hier het spreekwoord 'bezint eer gij begint' van toepassing moet zijn.
4. Het probleem van levensgevaarlijke radio-actieve afval is onopgelost. Het is da, toch ronduit verbijsterend dat men met de bouw in Kalkar opnieuw aantoot, hiermee geen rekening te willen houden, maar de berg radio-actief afval versneld laat groeien (Ook Borssele en Dodewaard helpen hieraan mee).
5. Elke ervaring met kweekreactoren van de grootte van Kalkar ontbreekt. Hoewel de kans op een ernstig ongeval gering is, zal er materiaal voor 100 Hiroshima-bommen per jaar verstoofd worden. De meest veilige oplossing is dan ook: Stoppen met bouwen!
6. In Amerika is door een gerechtelijke uitspraak de bouw van een kweekreactor voor onbepaalde tijd uitgesteld, wegens 'de onbekende gevaren voor het leefmilieu en de menselijke gezondheid'. Daar komen ook de artsen hoe langer hoe meer in actie tegen de overhaaste bouw van kerncentrales, evenals in Zwitserland en Oostenrijk. In Zweden is een 'denkpauze' van een jaar ingeïast, voordat men verder gaat.

Wij hopen dat u op een door u zelf te bepalen wijze zult protesteren tegen de overhaaste bouw van de Kalkar-reactor. Wij konden helaas niet eerder deze raad geven, omdat door een ontstellend gebrek aan voorlichting ook wij niet goed wisten wat er aan de hand was. Maar 'better let as net'.

Aldus de brief.

vercalculeerd die in de situatie door het leven worden bepaald. (Misschien is juist bij Kalkar nacalculeren niet meer nodig.)

scheurtje in borssele

In de eerste weken van december 1973 bleek dat in de kerncentrale te Borssele een klein scheurtje was ontdekt. Als gevolg van dit onmogelijk kleine mankementje werd dadelijk de hele fabriek stilgelegd; dagelijks werd een verlies van honderdduizend gulden op onze groot-economische verlies- en winstrekening genoteerd. Dit geval betrof overigens nog maar het conventionele deel van de centrale; in Dodewaard was dat wel anders. Van Erpers Royaards stelde 'dat er helemaal geen noemenswaardige risico's zijn'. Prof. Kommandeur heeft in de discussie met ir. Mostert het woord 'griezelige kernenergie' laten vallen. Op dit woord griezelig werd Kommandeur meteen aangevallen. Het woord stamt nl. uit een mentaliteit die de zaken emotioneel benadert. Energieproducenten benaderen alles wat leven heet te zijn echter uit één standpunt, nl. het wetenschappelijke. Blijft natuurlijk voor ir. Mostert de moeilijke vraag te beantwoorden waarom zo'n heel klein scheurtje al aanleiding kan zijn om een hele fabriek te doen sluiten. Fabrieken die produceren op basis van andere dan kernenergie, vertonen vele en veel grotere mankementen dan de centrale te Borssele. Reparatie kan in dat geval altijd fragmentarisch worden uitgevoerd en van stilleggen van het hele bedrijf is geen sprake. Ir. Mostert zal aanvoeren dat nu juist Kalkar zo grondig is bestudeerd, dat daar geen gebreken zullen kunnen worden geconstateerd. Maar juist het feit dat ir. Mostert tot onaanvaardbare garanties overgaat, doet wetenschapsmensen als prof. Kommandeur grijpen naar het woord 'griezelig' om aan te tonen hoe hier met getallen gemanipuleerd wordt. Geen ander woord kan beter aanduiden dat één ingenieur te ver gaat als hij *de verantwoordelijkheid die leeft bij zoveel anderen*, wil wegpraten door de factor van mislukken terug te brengen tot een belachelijke waarde van 0,0002%. Dit getal houdt dan tevens de garantie in dat geen oorlogen genoemde gebieden zullen mogen teisteren. Want wie kan dan bepalen wat er gaat gebeuren? Zo kan het invoeren van de olieboycot ook vercalculeerd geweest zijn in een getal dat door economen wordt gehanteerd om aan te geven tot welk percentage men rekening wenst te houden met ongewisse factoren. Als dit percentage net zo klein is als in het geval van ir. Mostert, blijken de gevolgen van factoren die tot in tienduizendsten van procenten worden genoteerd, in de praktijk toch onvoorstelbare consequenties te kunnen hebben.

'nood breekt wetten'

De omstandigheden waarin we nu zijn komen te verkeren worden vaak aangehaald om een bepaalde wil te kunnen opleggen. Je kunt dat nl. doen door op 'voorlichtings-

vergaderingen' het publiek een vraagverbod op te leggen. Een tweede mogelijkheid wordt geboden door de noodsituatie: hantering van het bekende 'nood breekt wetten'.

Zo merkte onlangs de voorzitter van de Amerikaanse commissie van Kernenergie (Dixy Lee Ray) even langs haar neus weg op, dat nu wel is gebleken dat kernreactors een groter aandeel moeten krijgen in de opwekking van electriciteit. Uit dit citaatje blijkt dat miss D. L. Ray, zich geplaats ziende voor de dwingende noodzaak om onze gigantische vraag naar energie op korte termijn op adequate wijze te dekken, geen andere mogelijkheid meer ziet dan kern-energie.

Het gebruik van het woord 'moeten' is hier typerend voor de wijze waarop men tot een besluitvorming denkt te komen. Alle

alternatieven blijken inmiddels reeds van de tafel gepraat.

Een tweede voorbeeld uit Amerika, dat duidelijke taal spreekt en laat zien dat miss Dixy Lee Ray niet alleen staat voor wat betreft de door haar gebruikte methode om de publieke opinie te beïnvloeden c.q. onder druk te zetten. Op een bijeenkomst van leidende functionarissen in de Amerikaanse industrie spreekt Garvin, president van Exxon Corporation, tot de vele collega's die er, evenals Garvin zelf, van overtuigd zijn dat de moeilijkheden op het gebied van de energievoorziening ook na opheffing van de huidige Arabische olieboycot lang (zeker tien jaar) zullen voortduren. Garvin is van mening dat bezorgdheid voor het milieu geen belemmering meer mag zijn voor de ontginning van oliereserves.

Gebruikmakend van zijn recht tot vrije

meningsuiting misbruikt Garvin zijn presidentiële machtspositie. Zijn geloofsbelijdenis komt eenvoudig hier op neer dat voor wat hem betreft de plundertocht der mensheid ongestoord zal moeten worden voortgezet. De 'bezorgdheid' van anderen wordt door Garvin, sprekend als industrieel, als 'belemmerend' ervaren! Juist omdat er nooit van enige belemmering sprake is geweest zijn we in de probleemsituatie terechtgekomen die ons nu beheerst. Kernenergie en kolen zijn volgens Garvin de enige energiebronnen die in staat kunnen worden geacht de binnenlandse behoefte, op basis van de huidige index, blijvend te bevredigen. Geen alternatieven dus voor een mogelijk gewijzigd toekomstbeeld. Geen aandacht ook voor de behoefte in gebieden buiten Amerika.

teruggang van levenspeil?

Alvorens we ons tot een mogelijk alternatief zullen wenden, citeren we nog eenmaal Van Erpers Royaards voor wat betreft zijn visie op toekomstige ontwikkelingen: 'En als die bevolking eenmaal moet kiezen tussen een goede energievoorziening met gebruik van kernenergie met de daaraan verbonden welvaart en welzijn óf een gebrekkige energievoorziening met een *daaraan onherroepelijk verbonden teruggang van het levenspeil*, dan ben ik ervan overtuigd dat haar keus op het eerste zal vallen'.

Ik neem onmiddellijk aan dat mijn melkboer, ondanks een minder degelijke opleiding, deze zelfde uitspraak had kunnen formuleren. Wat hier nl. gesteld wordt is van zo'n ontwapenende eenvoud dat ik in de wijze van formuleren meteen weer onze goede huisvader Royaards herken. Want alleen een huisvader die zozeer zijn handelwijze projecteert tegen een toekomstverwachting voor zijn eigen bloedjes van kinderen, alleen zo'n huisvader is bij machte zo visionair te spreken. Bovendien, laat hij de bevolking niet vrijelijk kiezen uit twee mogelijkheden? De ongetwijfeld spitse miss Lee Ray laat door de wijze waaoop zij formuleert géén keuze toe.

Bij herlezing blijkt Van Erpers Royaards dat natuurlijk ook niet te doen. Hij stelt nl. een keuze uit twee zozeer tegengestelde waarden dat de keuze geen keuze meer is. De alternatieve mogelijkheid van Royaards is 'een gebrekkige energievoorziening met daaraan onherroepelijk verbonden een teruggang van het levenspeil'. Een keuze dus op de manier van 'óf je gaat de trappen op en je zult leven in behaaglijk verwarmde vertrekken, voorzien van alle noodzakelijke comfort, óf je gaat de trap af en je dondert in een natte koude donkere kelder'. Geplaats voor een dergelijke keuze zou ik ook kiezen voor de eerste mogelijkheid.

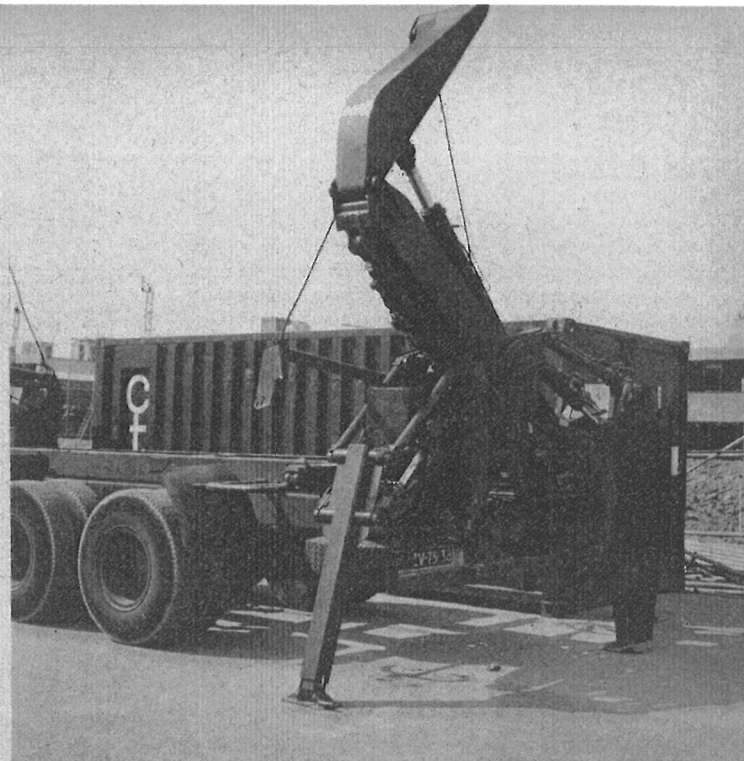
Heeft echter mijn energieproducent het recht de mensheid een dergelijke toekomst te voorspellen? Als consument ga ik mij dus distancieren van mijn producent.

Electriciteitsleverancier en melkboer maken deel uit van dezelfde maatschappelijke

Zolang het door ons gecreëerde machinepark werd gevoed door energie die op gemakkelijke wijze kon worden verkregen, kon men — sprekend over onze technische verworvenheden — met enig recht gewagen van 'de zegen voor de mensheid'. Over de vraag wat nu eigenlijk moet worden verstaan onder het begrip 'zegen voor de mensheid' heerst blijkbaar, gezien de uitspraak van Mansholt, enig meningsverschil. De Friese artsen kiezen duidelijk voor het standpunt van deze laatste nu blijkt dat wij onze energievoorziening veilig willen stellen door gebruik te maken van brandstof die verkregen wordt volgens een proces dat bepaald niet ongevaarlijk mag worden genoemd voor ons en ons nageslacht.

Alleen door een vermindering van het aantal machines en een herkansing van de mens in het natuurlijke arbeidsproces, zullen de noodzakelijk te nemen risico's tot een minimum kunnen worden beperkt. Plannen in Friesland om het platteland in versneld tempo in de nabije toekomst van de 'hoognodige' electriciteit te voorzien, wijzen echter op een ontwikkeling die zich in niets onderscheidt van het beleid zoals dat tot nu toe ten aanzien van onze energiebehoefte is gevoerd. In grote trekken is dit beleid er op gericht de mens als arbeidseenheid uit te schakelen en hem een begeleidende functie in het technische systeem toe te vertrouwen.

structuur, waartoe ook ik als consument behoort. De positie van de producenten is echter kwetsbaarder dan die van de consumenten omdat zij door middel van hun arbeidsinbreng een bewuste bijdrage leveren tot de realisering van een bepaald beleid. Van Erpers Royaards, die zich bewust is van zijn dualistische positie, verweert zich tegen mogelijke aanvallen door te stellen 'evenals mijn collega's mag ik dan door 'die milieuheren' regelmatig worden afgeschilderd als iemand . . .' het verandert in wezen weinig aan de zaak. Maar als de producenten voet bij stuk houden en daardoor minder oog krijgen voor alternatieven, werken zij bewust het verstarren van de maatschappelijke structuur in de hand. Als consument distancieer ik mij dus van de producenten, niet omdat ik persoonlijk iets tegen deze mensen zou hebben, maar omdat ze toch bij mij overkomen als uitvoerders van een systeem dat juist met alle mogelijke middelen tegen verstaringsverschijnselen moet worden beschermd. Hoe langer alternatieven kunnen worden aangedragen, hoe langer de wijziging van de structuur mogelijk blijft.

absurd hoge eisen

Bij het aanhalen van de uitspraak van Miss Dixy Lee Ray, is aangeduid welke eis gesteld wordt aan een mogelijke alternatieve vorm van energie: het alternatief van onze huidige energievoorziening moet in staat zijn op volledige adequate wijze te voldoen aan onze absurd hoog gestelde eisen. Met vooropstelling van de volstrekt onwetenschappelijke mededeling dat wij niet terug kunnen, doch slechts vooruit, wensen wij dan ook geen stap terug te doen. Daarbij volledig voorbijgaand aan de vraag of zelfs een pas op de plaats voor onze veeleisende samenleving niet tot de mogelijkheden zou kunnen behoren.

Prof. Dennis Meadows, schrijver van het rapport van de Club van Rome ('De grenzen van de groei'), heeft naar aanleiding van het verschijnen van dit rapport op een persconferentie in Den Haag gesteld 'dat Nederland een van de landen is waar de grenzen van de groei bereikt schijnen te zijn'. Deze verklaring kan een bijdrage leveren als het gaat over de vraag of wij ons economisch gezien op een nog hoger niveau wensen te brengen. Ondanks de uitspraak van Meadows komen er uit Den Haag echter andere berichten. Deze laten zien dat het houden van persconferenties door alternatieve professoren mogelijk wel een leuke vrijetijdsbesteding is, maar dat we desondanks gewoon doorgaan.

Krantenbericht van 9 oktober 1973: Uit cijfers in het jaarverslag 1972 van de Rijksplanningologische Dienst blijkt, dat de oppervlakte industrieterrein in de periode 1967-1972 in ons land met gemiddeld 1000 ha per jaar is toegenomen. De omvang van het areaal industrieterrein binnen de bebouwde kom lijkt het maximum te hebben bereikt, maar de oppervlakte buiten de bebouwde kom groeit gestaag voort. De zeehavenindustrie neemt voor ongeveer een vierde tot een vijfde van de

Er is weinig verschil tussen de 'arbeider' die op de ene foto toeziet hoe een vracht stenen op de bestemde plaats wordt uitgeladen en de andere 'arbeider' die trots over de akker jongleert met de machine. De verantwoordelijkheid ten aanzien van de benodigde energie berust bij 'hogere instanties' en dus kunnen beiden onbezorgd hun 'werk' verrichten! Afgezien van de vraag of de industrialisering van de landbouw als bedrijfstak verder moet worden doorgevoerd, kan hier in ieder geval worden gesteld dat Fiat op misleidende wijze penetreert binnen dit specifiek gebied, op eenzelfde manier als melkboer en energiebedrijf dat doen binnen hun afzetgebied, het gezin.

Er bestaat een correlatie tussen de mate van landbouwmechanisatie en het gebruik van kunstmest. Hoe meer de mechanisatie wordt doorgevoerd hoe meer meststof zal moeten worden gebruikt. Het rendement van deze voortdurend stijgende hoeveelheden wordt echter lager. Toch meent de kunstmestindustrie waarschuwend een vinger te moeten opsteken. De boer bezwijkt onder de druk van de drie oprukkende grootindustrieën.

Er komt een voedselcrisis als kunstmest geen voorrang krijgt, zegt de kunstmestindustrie. Tekst van het bericht: 'Nederland stelt zich bloot aan een voedselcrisis, indien er volgend jaar niet voldoende kunstmest gestrooid wordt. Volgens de Unie van Kunstmestfabrikanten hangt dit af van de houding van de Nederlandse overheid. Deze zal voorrang moeten geven aan een zo groot mogelijk landbouwproductie en de kunstmestaanvoer zo weinig mogelijk belemmeringen in de weg moeten leggen. De kunstmestrekening voor de landbouw zal volgend jaar in ieder geval met 32 miljoen gulden stijgen, waarvan 25 miljoen in de akkerbouw en zeven miljoen in de weidebouw, waar de kalkammonsalpeter met 65 cent per 100 kilo omhoog gaat.'

Bij een eventuele wijziging van koers in de landbouw ten gunste van een minder technische aanpak, zullen de verliezen aan energie zeker niet op zo spectaculaire wijze worden verminderd, zoals dat op onze vliegvelden is gebeurd. De spectaculaire winst van een dergelijke mentaliteitsverandering zal zijn dat de kunstmestindustrie niet tot maximale prestaties zal worden gedreven (wat de fabrikant natuurlijk weer juist wel graag wil) en dat zal (zowel onze overspannen economie (Dennis Meadows) als ons bedreigd milieu ten goede komen.

oppervlakte in beslag, aldus het verslag. Misschien dat het Arabische besluit om de olietoevoer te verlagen een duidelijker teken aan de wand zal zijn om toch meer serieus naar Dennis Meadows en de zijnen te luisteren. Voor wat betreft ons land blijft Sicco Mansholt zijn best doen het volk met zijn neus op de feiten te drukken. Bij monde van de minister-president heeft men tenslotte mogen vernemen dat de welvaartsstaat van vóór de energiecrisis geacht moet worden tot het verleden te behoren.

dalende energiebehoefte

De waarschijnlijkheid dat onze energiebehoefte een dalende lijn zal vertonen is duidelijk aanwezig. Stellen we echter de huidige behoefte op het getal 100, dan hanteren we de navolgende methode om te zien of een eventueel alternatieve energiemogelijkheid ons uit de netelige situatie kan redden. We berekenen de waarde van het alternatief in procenten van de huidige stand van zaken, dus naar een situatie die haar

maximale grenzen (Meadows) heeft bereikt. Naar deze stand gerekend halen alle reeds aangedragen alternatieve mogelijkheden een zéér lage score.

Omdat energie uit windkracht, zonnewarmte, geothermie, niveauverschil van eb en vloed, procentueel tot lage waarden worden gebracht, besluit men maar om er in het geheel géén gebruik van te maken. Dit besluit is onjuist, omdat wij, gegeven de situatie waarin speciaal Nederland verkeert (vrijwel volledig afhankelijk van energietoever uit het buitenland, uitgezonderd het aardgas binnen ons territorium), alles in het werk moeten stellen om alle natuurlijke energiebronnen, op welke wijze dan ook, rendabel te maken. We begaan niet alleen de fout om niet alle alternatieven met elkaar op te tellen tot een geheel, maar bovendien vergeten we gewoon erbij op te tellen alle energie die geboden wordt door gebruik te maken van de menselijke energie (voedsel), waaraan zou moeten worden toegevoegd de energie die door dieren kan worden geleverd. Want we zijn er wel aan gewend het vermogen van onze machines in paardekrachten te noteren, maar het paard heeft geen functie meer in de huidige maatschappij (paard als luxe). Om aan te tonen hoever onze economie buiten proporties is gegroeid, dienen we te berekenen alle energie die geleverd zou kunnen worden door de totale Nederlandse bevolking, waarbij

opgeteld alle energie waarover wij door middel van natuurlijke bronnen kunnen beschikken.

De totale score die op deze wijze zal worden verkregen, moet worden afgetrokken van de gestelde index 100. Levert deze aftrekking de getalwaarde 40 op als uitkomst, dan wil dat dus zeggen dat onze huidige cultuurvorm 40 % ligt boven de mogelijkheden die ons worden geboden als we zouden werken met alléén die energie die aanwezig is in het ecosysteem waarbinnen wij leven. Bovendien moeten wij blijven bedenken dat alternatieve energie in een alternatief systeem, dat is gebaseerd op gebruik van die vorm van energie als enige mogelijkheid, in dat systeem ook weer de index 100 verkrijgt. Anders gezegd: de waarde van een alternatieve energiebron kan alleen maar naar juistheid worden bepaald volgens normen geldend binnen de alternatieve cultuur die zij doet ontstaan.

Pratend over de alternatieve mogelijkheden laten we de menselijke arbeid, het grootste en tevens minst vervuilende alternatief, maar gewoon even buiten beschouwing. *Erger, we stellen voor over te gaan van de vijfdaagse werkweek op de vierdaagse, en dat terwijl het aantal werklozen ontstellend snel groeit.* (Engeland: gedwongen drie dagen werken; gevolg: meer dan een miljoen mensen werkloos). We zijn er blijkbaar van uitgegaan dat werken onmenselijk is en dat de grootste waardemeter van het bereikte cultuurniveau zal moeten zijn het aantal dagen dat de mens in de vorm van vrije tijd zal kunnen worden aangeboden. Gesteld tegen deze achtergrond wordt de onvermoeibare Sicco Mansholt een soort Don Quichotte: vechten tegen windmolens — verloren energie.

Zouden we in Nederland een voorbeeld willen nemen aan de arbeiders in China, wonende in het district Linshien, provincie Honan? Zij hebben nl. opnieuw bewezen dat gewone mensen (amateur-ingenieurs), beschikkende over handkarren, breekijzers, en onvoorstelbare hoeveelheden spierkracht, grootse werken tot stand kunnen brengen (het bouwen van een kanaal met daarbij behorende waterbouwkundige voorzieningen als sluizen, bruggen etc.). Natuurlijk zijn dergelijke zaken ooit in de Europese geschiedenis gepresteerd. Maar die cultuurperiodes zijn zo vaak als volledig onmenselijk afgeschilderd dat niet één arbeider in Europa ooit terug zou willen naar de barbaarse tijden van weleer. Trouwens, ook Van Erpers Royaards waarschuwt met de woorden: 'een gebrekkige energievoorziening met een daaraan onherroepelijk verbonden teruggang van het levenspeil'. Het vooruitzicht zwaar te moeten werken, onze handen vuil te maken en mogelijk te moeten huizen in plaggenhutten is bepaald ook geen inspirerend toekomstbeeld.

Nu zijn er natuurlijk vele musea om aan te tonen dat Royaards beslist de boel scheef trekt door zijn stelling kracht bij te zetten met het woord onherroepelijk. Europa kan terugblikken op een rijke cultuurgeschiedenis. Als overbevolkt land zou Nederland best het Chinese voorbeeld kunnen opvolgen.

Voordeel van een overbevolking is nl. dat er

veel potentiële energie aanwezig is. Zijn wij dus in staat de vele monden te voeden, dan beschikken we van nature over enorme energiebronnen. Gaan we deze energiebronnen niet gebruiken, dan zal de totale maximale score van de alternatieven voor onze energievoorziening met vele procenten dalen. Door het opnieuw inschakelen van menselijke arbeid zou al een doeltreffend antwoord gegeven kunnen worden op de uitdaging (Toynbee) die de Arabieren stellen.

kleine aarde

Sietz Leeflang is een van de weinigen die niet

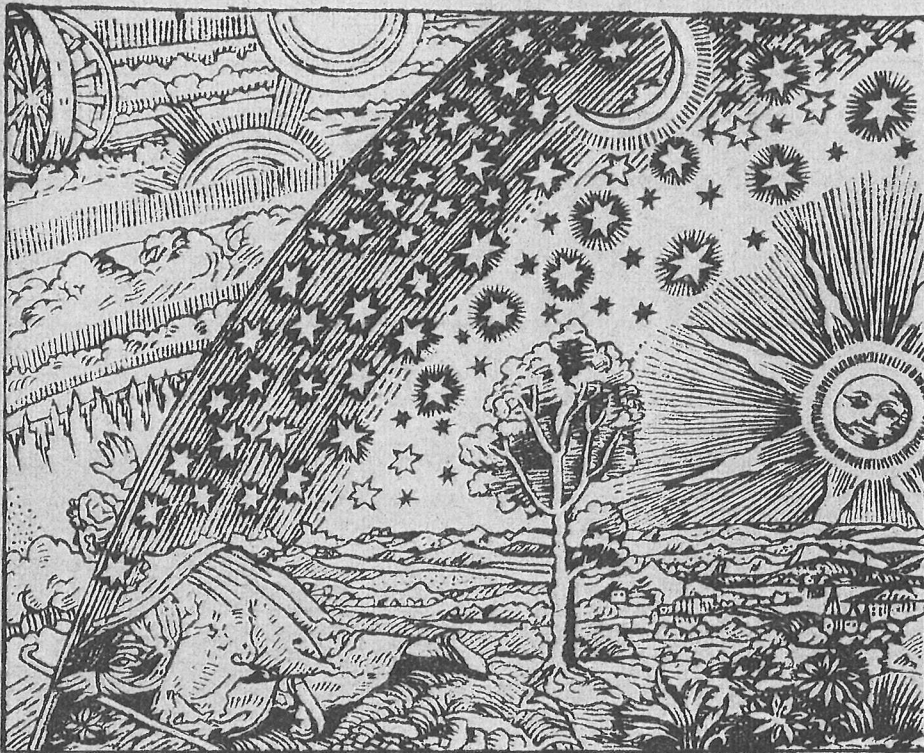
Het gebruik van het woord polyculture is voor de niet zeer wakkere toeschouwer zeer misleidend. Het wordt n.l. door Fiat zo bedoeld, dat zijn machine overal voor te gebruiken is. Op de reclameplaat zijn maar twee mogelijkheden getoond, maar je kunt met dit mecaniek alles doen: boenen, vegen, rollen, schuieren, scheren, slagroom kloppen, enz. ... Ca c'est la poly-culture! Maar het resultaat van het gebruik van deze apparatuur is niets meer of minder dan de monocultuur. Maar alleen hij die niet beseft wat voor gevaar nu juist ontstaat als alleen maar in de zin van monoculturele ontwikkelingen wordt gewerkt, zal de polyculture opvatten in de zin zoals door leverancier Fiat bedoeld. En omdat Fiat zijn woorden richt tot de meerderheid van zijn cliënteel moeten we er dus van uitgaan dat het grootste deel van de consumenten zich evenmin bewust is van de situatie waarin wij gezamenlijk zijn komen te verkeren.

Mogelijk toont de nieuwjaarsrede van prins Bernhard nog eens aan dat de situatie toch anders is dan blijkbaar door zo velen wordt gesuggereerd. Sprekend in zijn functie van voorzitter van het Wereldnatuurfonds zei hij onder meer: 'Het jaar 1973 heeft de wereld ruw wakker geschud en aangetoond hoe kwetsbaar de huidige manier van leven is, die is gebaseerd op roekeloze uitbuiting van de natuurlijke hulpbronnen. De ecologische schok — de uitwerking op de systemen die het leven op aarde in gang houden — en het feit dat de hulpbronnen niet onuitputtelijk zijn, moeten worden erkend, niet alleen bij het gebruik van energiebronnen zoals olie, maar ook bij het ontwikkelen en het gebruik van de grond. Onze huidige methoden van landbouw, bosbouw, en het gebruik van weidegrond, vormen op de lange duur eerder de dreiging van vernietiging dan dat ze tot hogere opbrengsten zouden leiden'.

De misleidende verkoopmethode van Fiat ligt verscholen achter een elitair taalgebruik. De enige partner die er volgens Fiat nog overblijft voor de mens, is niet de medemens maar de machine. Maar de Fransman gebruikt het woord partner ook in gevallen waarin de Nederlander een andere benaming kiest. Op het toneel spreken wij, als wij het hebben over medespeler, in dat geval over 'tegenspeler' maar ook daar blijft de Fransman spreken van partner.

Blijft men ongevoelig voor de waarschuwingen van 'zekere milieuheren', dan zou b.v. volgens de mening van de Friese artsen de techniek zich wel eens kunnen ontpoppen als partner maar dan bedoeld in de zin van tegenspeler. De artsen gaan zelfs zover dat ze spreken over een gevaarlijke tegenspeler. De energieproducenten spreken, vallend over het woord gevaarlijk, over een 'emotionele' benadering van het energieprobleem, waarmee voor hen dit probleem is afgedaan.

Omslag van het tijdschrift De Kleine Aarde.

is teruggeschrokken voor het beeld dat de mens weer al die arbeid zal moeten verrichten op de manier waarop dat al eeuwen gebeurde. In Boxtel heeft hij een proefbedrijf gesticht dat alle mogelijkheden van bedrijfsvoering opnieuw onderzoekt, er van uitgaande dat alleen natuurlijke energiebronnen als motor zullen mogen functioneren. Hij bouwt goed geïsoleerde proefiglo's met uiterst kleine vensters waarin de mens zal moeten leven.

Leven en werken bij daglicht. Spaarzame verlichting (geen lichtspreading volgens Philips propaganda). Luxe toegestaan tot op een niveau dat het geen belasting wordt voor het systeem. Voor de mens die aan airconditioning is gewend, is Leeflang de man die de oplossing zoekt door het stellen van een extreem alternatief. Maar bij het opstellen van bezuinigingsmaatregelen in verband met de olieschaarste

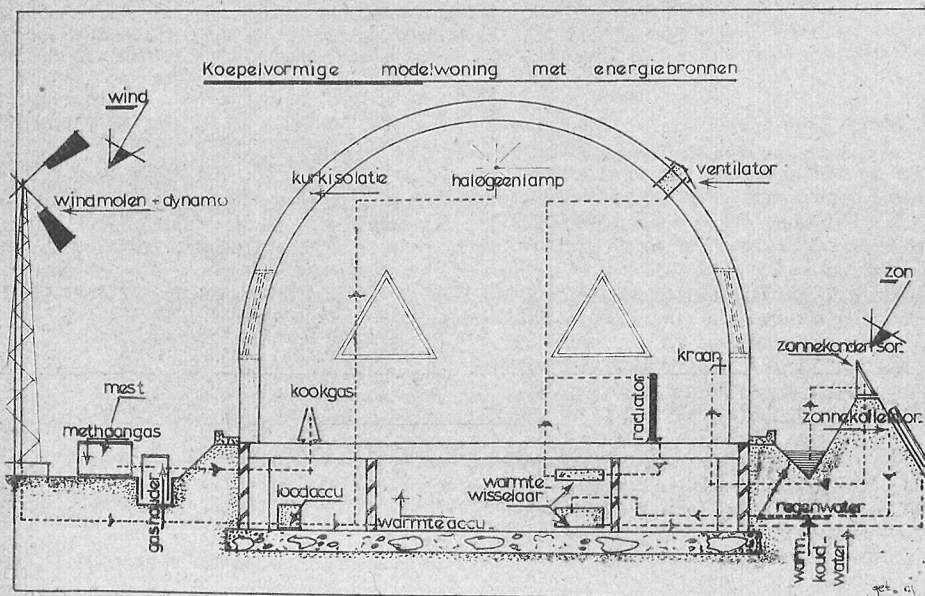
moesten juist alle systemen die berusten op airconditioning het eerst worden stopgezet. De energiebedrijven waren nu de eersten om volmondig te erkennen dat deze systemen alleen kunnen bestaan als we het laagste rendement voor lief nemen. (Waarom is in kringen van energiebedrijven nooit vaker de naam genoemd van collega G. A. Sanders — energie op leven en dood). Desondanks biedt het voorbeeld dat Leeflang stelt met zijn Stichting Kleine Aarde voor de massa geen verlokkelijk perspectief. De overgang van de luxe welvaartsstaat naar een dergelijke cultuurvorm, (die gezien door de ogen van de verwerende cultuurmensen van nu — overeenkomst vertoont met de armzalige cultuur van de landarbeider in Drente ten tijde van Van Gogh, een dergelijke overgang is te abrupt).

alternatief tussen de uitersten

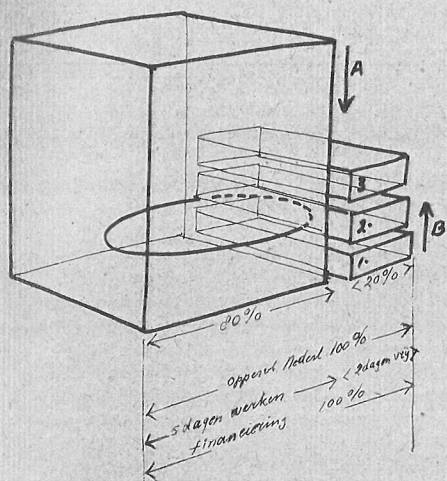
Zijn er mogelijkheden om ons terug te trekken op een niveau dat ligt tussen beide uitersten? Een kans om de vele problemen die nu vanuit alle sectoren op ons afkomen, in ieder geval tot meer normale proporties terug te brengen, wordt ons geboden als we de idee willen loslaten dat er voor Nederland maar één economie zou moeten gelden gebaseerd op één vorm van energie.

We nemen aan dat 80 % van het totale oppervlak van Nederland nodig is om te dienen als fundament voor het huidige economische systeem (landbouwgronden, cultuurgronden, industrieterreinen etc.). Dan blijft 20 % over: gronden die om economische reden niet tot fundering van het eigen systeem kunnen worden gebruikt (onrendabele, gronden, marginale landbouwgronden, natuurreservaten, brede wegbermen, dijken voor spoorwegen en waterkering, kleine restgebieden die niet voor verkaveling in aanmerking komen). Al de gronden en gebieden die binnen deze 20 % zijn gelegen worden wel mede door iedere burger gefinancierd. De uitgavenpost van de Nederlandse staat bestrijkt dus het hele oppervlak van Nederland.

Onze zeven dagen per week zijn verdeeld in vijf dagen arbeid in het economische blok en twee dagen te besteden naar eigen inzicht; recreatie. Volgens de mening van Meadows o.a. is ons economisch blok volgroeid en zal dus het plafond van de gesloten blokfiguur eerder de neiging vertonen te dalen (zie figuur pijl A) dan te stijgen. Een van de eerste gevolgen daarvan is dat er minder plaats zal zijn voor de mens als arbeidskracht (waarschijnlijk gevolg van de oliecrisis: 175.000 werklozen). Tegelijkertijd zijn alle bedrijven naarstig doende steeds meer te automatiseren (duurte van menselijke arbeid) en wordt het dus een groot probleem om de groeiende bevolking als arbeidspotentieel binnen het economische blok onderdak te verschaffen. Zouden we nu de resterende 20 % van de grond als basis nemen voor het opbouwen van een tweede economisch systeem, dan zou een aantal problemen

Iglo-project van De Kleine Aarde. (Zie ook foto rechts).

kunnen worden opgelost c.q. verlicht.

Als vast kader kan op deze gebieden worden gewerkt door allen die daar behoefte aan zouden hebben voor wat betreft de twee dagen die we wekelijks vrijaf krijgen. Uit dit aantal mensen is wel een permanente groep van geïnteresseerden te vormen die daar, in het kader van de gedachte van een cultuur op basis van education permanente, werkzaam wil zijn. Het werk dat door deze groep kan worden gedaan is in de figuur als blokeenheid

aangeduid (cijfer 1). De vorming van deze tweede cultuur moet gezien worden als een proces in de tijd. Gedurende tientallen mogelijk honderdtallen van jaren zal de arbeid binnen deze cultuurvorm voortgang kunnen vinden.

Alle arbeiders die werken in het groot-economisch blok, zijn voorgesteld door een horizontale cirkel. Onder ideale omstandigheden zou deze cirkel volkomen binnen de blokstructuur moeten kunnen blijven draaien. Grote aantallen werklozen zijn echter een permanent verschijnsel (structurele werkloosheid), aangevuld met extra groepen (175.000) die door acute economische situaties kunnen ontstaan. Onze sociale voorzieningen zijn zodanig dat deze mensen financieel ten laste komen van de staat. Als de genoemde cirkel nu voor een tiende deel buiten het economische blok moet draaien, ligt het dan niet voor de hand dat dit deel dan draait door de te vormen contra-cultuur. Het werk dat deze arbeiders daar moeten verrichten zal geheel door hen zelf kunnen worden bepaald. Er zullen door het kader (1) vele mogelijkheden zijn gevormd waarop deze mensen naar eigen keuze kunnen inhaken. Is er weer werk in het economische blok, dan kunnen deze mensen weer hun oude beroep opvatten. De arbeid die zij tussentijds hebben verricht voor de opbouw van de contracultuur heeft mogelijk meegeholpen om hen te recreëren. Voorzien van een dosis nieuwe

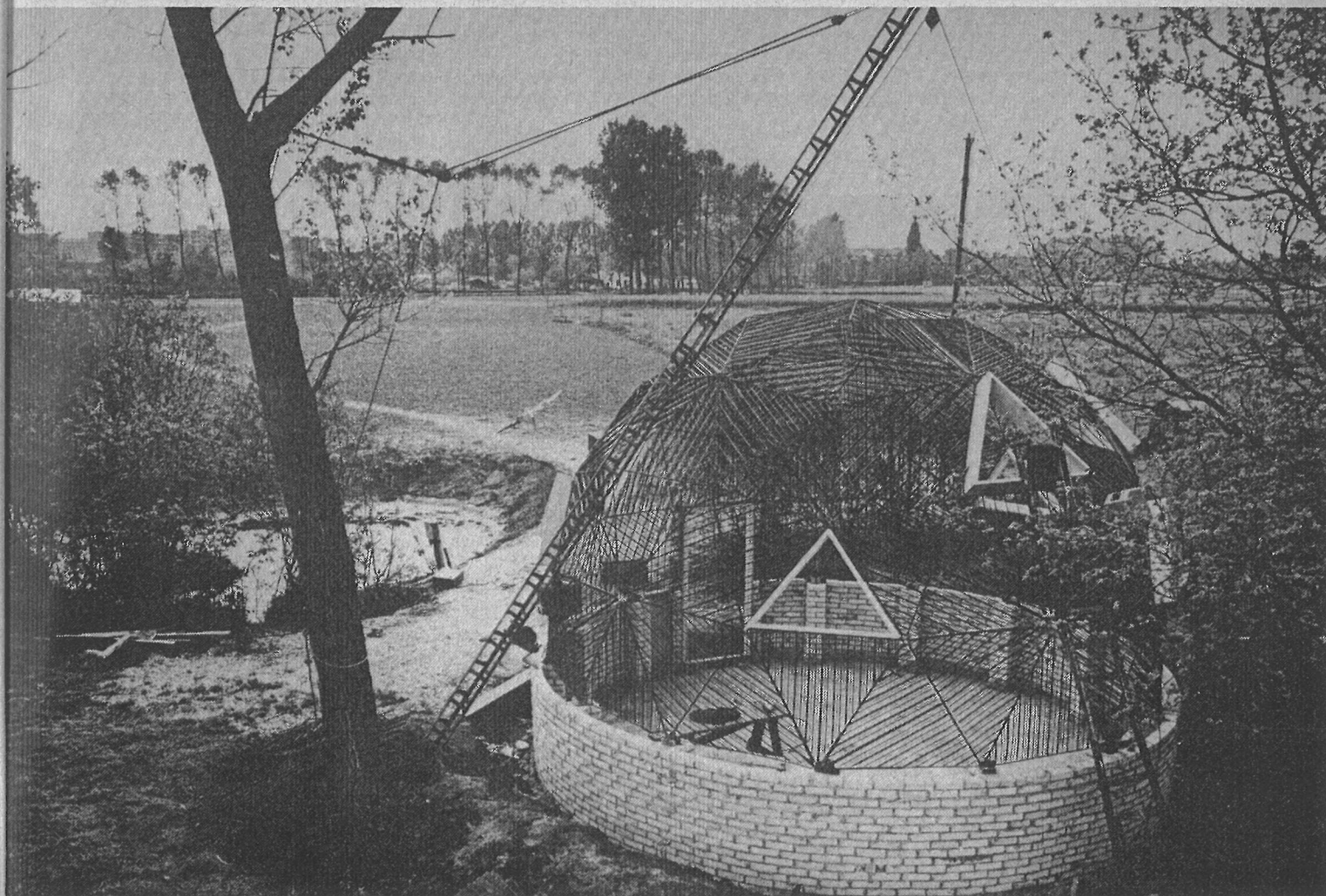
energie kunnen ze weer beginnen binnen de oude structuur.

Het werk in de contracultuur zal nooit het karakter mogen hebben van wat vroeger werd gezien als werkverschaffing. Werkverschaffing is alleen mogelijk binnen het groot economische blok als men de machine domweg uitschakelt en de mens maar weer opdraagt het werk als handwerk uit te voeren. Deze methode moet als deprimerend van de hand worden gewezen.

materiaal

We hebben voor het vormen van het tweede alternatieve economische stelsel nu dus al drie voorwaarde ingevuld: grond, vaste kern van vormgevers, periodiek groepen van medewerkers. Blijft over: het benodigde materiaal (no. 3 in de figuur). Hiervoor zijn twee mogelijkheden.

In de eerste plaats kunnen alle materialen worden gebruikt die in het groot economisch blok bezwaarlijk kunnen worden gerecyceld. Zo hebben we bv. getracht de glasberg die binnen de grote structuur ontstaat als afvalberg, weer te laten gebruiken. Deze actie van de Spar wordt nu weer beëindigd omdat de organisatieproblemen te grote vormen dreigden aan te nemen. Gevolg: de berg flessen groeit weer gestadig. Voor de

contracultuur kan dit materiaal echter wel worden gebruikt, al zouden er maar enkelen zijn die bv. glasblazerijen gingen bouwen. De tweede mogelijkheid is dat ook nieuwe materialen kunnen worden aangeschaft uit eigen middelen. De contracultuur heeft nl. een voldoende groot oppervlak om tot produktie over te gaan. Artikelen die in de grootschalige economie nauwelijks rendabel zijn, zouden op deze wijze zeer goed kunnen worden gefabriceerd binnen de contracultuur. Bestaande biologisch-dynamische landbouwbedrijven en andere experimentele bedrijven (Kleine Aarde - S. Leeftang) zouden als vaste kernen kunnen fungeren in de eerste horizontale structuur (blok 1). Door deze cultuur in de tijd te laten evolueren vindt een verticale groei plaats (zie pijl B), want het oppervlak van de grond waarop deze cultuur is gebouwd zal in grootte waarschijnlijk niet toenemen. Zonder dat het het Nederlandse volk ook maar één cent meer kost kan dus aan deze tweede structuur worden gebouwd. Doordat het plafond van de grote economische structuur moet dalen en omdat er voor de tweede cultuur alleen maar groei mogelijk is, streven beide dus naar een ontmoetingspunt.

We kunnen vaststellen dat het probleem van de marginale landbouwgronden (150.000 ha) niet alleen voor Nederland bestaat; elders in Europa doen zich soortgelijke problemen voor doordat de landbouw steeds meer tendert naar produktiemethoden via grootschalige structuren. Als we daarnaast bedenken dat er nu al 175.000 werklozen extra te verwachten zijn, is dat dus 1 man per ha gemiddeld. Zelf ontwikkel ik op een gebied van 1½ ha een half besloten economisch systeem; dit

systeem kan functioneren omdat ik voor een groot gedeelte van de week de benodigde financiën verdien in de algemeen geldende economische structuur die is gebouwd op 80 % van Nederland.

Er is natuurlijk één voorwaarde waaraan zal moeten worden voldaan wil de opbouw van de zo noodzakelijke alternatieve cultuur kunnen worden gerealiseerd. De gronden zullen niet mogen worden opgekocht door bedrijven die er de gebruikelijke recreatieterrijnen (passieve recreatie) willen stichten; ze moeten worden genationaliseerd. Voor projectontwikkelingsmaatschappijen blijven er nog mogelijkheden genoeg over om binnen het grote economische blok te opereren.

onderwijs

Tenslotte zouden ook vele onderwijsinstellingen hun bijdrage kunnen leveren voor de daadwerkelijke opbouw op genoemde terreinen. Als het wetenschappelijk beleid meer wordt gericht op een toespitsing van de welzijnsnood, liggen ook hier misschien kansen voor een oplossing van een deel van de signaleerde noden. We zullen minister Trip zelf aan het woord laten; hij vat de problematiek aldus samen: 'In het toekomstig wetenschapsbeleid wil de regering beduidend meer aandacht schenken aan beleids- en onderzoekend onderzoek, zoals: versterking van de wetenschappelijke basis voor structureel werkgelegenheidsbeleid, onderzoek dat verband houdt met schaarsten aan grondstoffen, energie en ruimte, onderzoek met betrekking tot het wonen, het onderwijs,

de vrijetijdsproblematiek en de mogelijkheden die schaalverkleiningen opleveren. Verscheidene aspecten van gezondheid en milieu, de jeugdcriminaliteit, bejaardenzorg en middenstandsproblemen zullen ook meer wetenschappelijk moeten worden benaderd'.

kleinschalig systeem

Omdat juist de contracultuur geheel gevormd zal worden op basis van kleinschaligheid (dit zou ook niet anders kunnen, gezien het feit dat de medewerkers volledig als mens worden geaccepteerd), liggen er dus voldoende mogelijkheden om te kunnen experimenteren in de door minister Trip gesuggereerde zin. De mogelijkheid om een dergelijke cultuur te bouwen zal moeten worden benut. Algemeen zal men ervaren dat er een ontspannende werking van zal uitgaan voor al diegenen die nu noodgedwongen oplossingen moeten zoeken voor vele problemen die binnen de huidige structuur nauwelijks nog kunnen worden opgelost. Geforceerde stellingname, met garanties tot een percentage van 99,9998 % zal nog nauwelijks nodig zijn. Fouten, gemaakt in een kleinschalig systeem, hebben veel minder ernstige gevolgen dan in een grootschalige structuur. In het eerste geval, in een rijgeschakeerd systeem, vindt inkapseling plaats en wordt het verkeerde element geëlimineerd. Het tweede geval geeft altijd aanleiding tot het ontstaan van explosieve situaties.

Willen wij onze cultuur verder ontwikkelen met geen enkel ander systeem dan het huidige, dan zal de komende generatie en nalatenschap ontvangen die haar blijvend dwingt in de eenzijdig door ons gekozen richting voort te gaan. Alleen een samenleving die een systeem, gebaseerd op ruime mogelijkheden, doorgeeft aan het nageslacht zal voorzien van het etiket 'rijke erflater' de geschiedenis mogen ingaan.

